

Олена КОЗАКЕВИЧ

МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКОГО ТРАДИЦІЙНОГО В'ЯЗАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються основні віхи розвитку українського традиційного в'язання в історичному аспекті — від витоків до початку ХХІ ст. Простежується поява прототипів в'язаних виробів на прадавніх українських землях у доісторичні часи, зроблені спроби порівняльної характеристики у контексті аналогічних європейських явищ. Увага головню зосереджена на народному мистецтві, хоча для розкриття окремих подій залучене і професійне. Виявлені основні тенденції формування локальних особливостей в'язання, особливості типологічних груп в'язаних виробів, характерні художні особливості. Проаналізовані видозміни у мистецтві в'язання, місце традиції та новаторські впливи.

Ключові слова: в'язання, техніка, прототип, текстиль, традиція, мистецтво, виставки, освіта, новаторство.

© О. КОЗАКЕВИЧ, 2013

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 5 (113), 2013

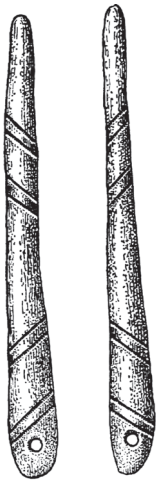
В'язання — один зі способів створення текстилю, в основі якого лежить давня техніка в'язання вузлів. Упродовж тисячоліть людство удосконалювало свою майстерність у виготовленні речей, необхідних у щоденному вжитку, покращувало й винаходило знаряддя праці. Найпростіші прийоми переплітання та зв'язування первісні люди виконували пальцями рук, згодом — за допомогою голок, гачків, спиць, човників. З появою механізованого виробництва у виготовленні в'язаних (трикотажних) виробів застосовують спеціальні машини.

Термін «в'язання» (від дієсл. в'язати: гр. ἀύχω — зв'язую, лат. ango — звужую, у значенні «стягувати», «з'єднувати», «скріплювати», «зв'язувати», «затягувати навколо чогось вузлом шнурок», «плести щось гачком, спицями», «плести») означає текстильну техніку, що полягає у виготовленні окремого полотнища або поштучного виробу з безперервної нитки чи кількох ниток методом в'язання їх у вузли або вигинання у петлі. Різновиди в'язання розрізняють за технологічними прийомами та застосуванням кількості систем ниток, що дає змогу розглядати їх як окремі підвиди текстилю — *в'язання спицями (трикотаж)* та *гачком*, в'язання сіток (філе), вузликове в'язання (макраме), в'язання човником (фриволіте).

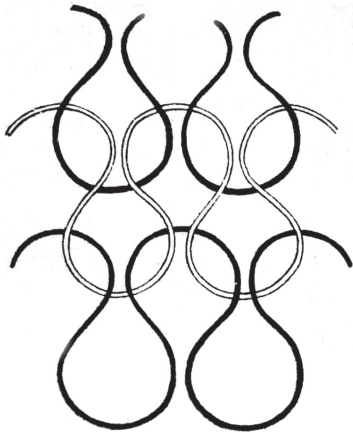
В українському народному декоративно-ужитковому мистецтві із зазначених технік найбільш поширеними були в'язання спицями та гачком, що розвинулися головню упродовж ХІХ — у першій половині ХХ ст. Саме в цей період сформувалися основні типологічні групи і типи традиційних в'язаних виробів, проявилися їхні локальні особливості й відміни та декоративні ознаки. Від середини ХХ ст. художні особливості «плетених» (народні назви в'язання на окремих етнотериторіях — *О.К.*) витворів розвивалися головню у руслі так званої вторинної традиції, знайшовши застосування у системі художніх промислів, текстильній промисловості та моделюванні одягу.

Актуальність статті — на основі літературних матеріалів, архівних та польових джерел розглянуто основні віхи розвитку українського традиційного в'язання в історичному розрізі. Простежено ключові етапи еволюції мистецтва в'язання, визначено унікальні й універсальні типологічні та художні особливості в'язаних виробів у європейському контексті.

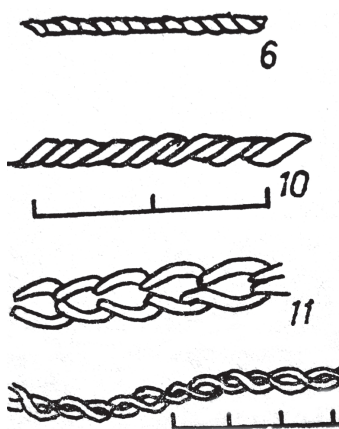
Витоки. Поява протов'язання на українських землях у давні часи пов'язана з удосконаленням засобів

Іл. 1. Великі голки з кістки мамонта з надсічками на «тілі» для в'язання сітей (Опубліковано: Шовкопляс І. Мезинская стоянка. — К. : Наукова думка, 1965. — С. 202. Табл. XLIV (9))

Іл. 2. Відбитки пряжі з керамічної посуду (Опубліковано : Післарій І. Про ткацтво в добу міді-бронзи та раннього заліза // Археологія. — № 38. — 1982. — С. 72)

Іл. 3. Схема в'язання — структура петель (Опубліковано: Новицька М. До питання про текстиль трипільської культури // Археологія. — Т. II. — 1948. — С. 44—61)

виробництва, необхідністю у нових типах виробів та, головню, розвитком текстилю. Підтвердженням цього є лише окремі фрагменти знарядь для в'язання та відбитки на глиняному посуді [37; 100], оскільки текстильних артефактів з доісторичного періоду практично не збереглося.

Перші поодинокі остеологічні знахідки — великі голки з кістки та рогу — археологи датують пізнім палеолітом [43; 96; 84; 71]. Це були предмети з великими вушками, інколи — з надсічками на «тілі»¹, очевидно — для намотування нитки (Іл. 1)². Вірогідно, що їх [предмети] використовували у в'язанні примітивних форм одягу та окремих полотнищ (переважно з рослинних матеріалів) для побутових потреб [24; 97; 89; 37].

Про наявні прототипи в'язання на прадавніх землях України в доісторичний час, зокрема в епоху енеоліту, свідчить керамічний посуд, на якому було виявлено відбитки тканин³, виготовлених способом плетіння, тkania і технікою в'язання [77; 76; 88; 24; 27; 64; 78; 75]. Відбитки — ряди «повітряних» пе-

¹ Велику голку (д. — 10 см, ш. — 1 см, товщ. — 3 мм) було віднайдено у Мезинській стоянці Коропського р-ну, Чернігівщина. Виготовлена з бивня мамонта. Поверхня має з обох боків паралельні надсічки, очевидно, для намотування пряжі (За: [96, с. 203; 97, с. 35]).

² Зважаючи на відсутність відомостей про обробку волокнистих рослин в нитки, вірогідно, що їх прототипом були тонко розчленовані і оброблені сухожиля тварин (За: [37]).

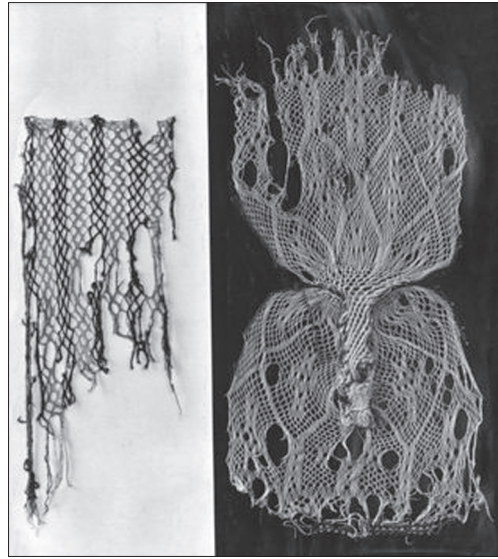
³ Зауважимо, що наші власні висліди, які базуються на дослідженнях археологів, привели до наступних, суб'єктивних висновків. Деякі текстильні техніки, а саме — брання, в'язання гачком (повітряні стовпчики), в'язання спицями (лицьова петля), деякі різновиди техніки плетіння створюють полотнища, схожі між собою за фактурою (за відбитками на глиняних поверхнях). Без детального аналізу часто можна помилитися у визначенні техніки та засобів виготовлення. Наприклад, за твердженням дослідниці Дороти Бернхем (Burnham D.), вироби з коптських гробниць початку нашої ери виготовлені не за допомогою спиць, як вважалося раніше, а технікою голкового стібка («в'язання голкою», «безвузлове в'язання», «в'язання однією голкою»), що є різновидом в'язальної техніки. Ця техніка за способом виконання (накручування, протягування, утворення петель) подібна до техніки в'язання гачком. Тому відбитки на посудинах можна класифікувати по-різному. Припускаємо, що віднайдені спиці-голки з трипільських поселень з території України використовували для виготовлення виробів у техніці голкового стібка.

тель, що з'єднані між собою різними по довжині стовпчиками, а також гачки [для в'язання] було віднайдено серед археологічних пам'яток трипільських поселень (Іл. 2; 3). Знахідки походять з культурних шарів урочища Суха Стіна (біля с. Стіна) Томашпільського р-ну Вінницької області, Ялтушкова, Бернашівки, а також у пізньотрипільських поселень на територіях сучасної Молдови. У Поливаному Яру віднайдені кістяний в'язальний гачок з фігуркою птаха [64; 32; 86]. Такі знахідки свідчать про володіння у цей період базовими техніками створення текстильних виробів, зокрема в'язанням (власне прототипом трикотажу — *О.К.*) і його різновидами.

У наступні періоди (скіфський, сарматський, античний, ранньославянський) серед археологічних шарів різних культур частіше трапляються предмети виробництва, ніж вироби — голки з кісті, міді та заліза, гачки, кочедики. Погане збереження, чи, радше, відсутність текстильних речей пов'язано головню з обрядом трупоспалення. Поховальний інвентар переважно засвідчує велику кількість прикрас з дорогоцінних металів (фібули, колти, підвіски, пластини для поясів, бляшки), предметів власного ужитку та рукомета [26]. Текстильних фрагментів — поодинокі знахідки, що дозволяють лише умовно реконструювати типи вбрання та види текстилю зазначеного періоду.

Зокрема, серед скіфських артефактів з розкопок акрополя Кам'янське городище на Дніпрі віднайдені мідні гачки та голки — п'ять залізних та одну кістяну [38; 83; 25]. Мідний гачок для в'язання призначений для виготовлення речей з вовни, яких саме — не відомо. Товщина та розмір цих предметів свідчать про їх використання для виконання доволі грубих робіт [виробів]. На думку Б. Гракова, мідний гачок з акрополя свідчить про його застосування для в'язання (?) речей з вовняних ниток. Це, власне, лише його фрагмент — кінець довжиною 2,5 см і шириною 2,5 мм. Знаряддя відзначається високим технологічним рівнем виготовлення і візуальною схожістю з сучасними виробами [38; 39].

Вивчення археологічного матеріалу з територій давньої України засвідчує інтенсивний розвиток текстильних ремесел в античних центрах Північного Причорномор'я — Ольвії, Феодосії, Тіри, Пантікапеї, Херсонеса, — зокрема плетіння та ткацтва [25; 26; 87] (виготовлення тасьм, стрічок,

Іл. 4. Сітка для волосся, виконана у техніці «брання». Походження — Єгипет, IV—VI ст. н. е., Музей Вікторії і Альберта у Лондоні (Джерело: <http://collections.vam.ac.uk/item/O318572/sprang-unknown/>)

Іл. 5. Фрагмент шкарпетки, в'язаної у техніці голкового стібка, Музей археології Москви (Джерело: <http://photo.qip.ru/users/semkov/4109978/98916629/#mainImageLink>)

поясів способом плетіння «ткання на ниту» зокрема) [93]. Віднайдені кістяні та мідні голки засвідчують, як і у попередні періоди, застосування техніки вузликового в'язання при виготовленні риболовецьких сітей [39].

Вірогідно, що вбрання, зрештою, як і багато інших речей матеріальної культури зазначеного періоду, могло бути предметом імпорту з Греції чи Єгипту або вироблятися місцевими ремісниками за привізними зразками [25; 26] (Іл. 4). Наприклад, у жіночому костюмі побутовали головні убори у вигляді сітки, виготовлені, очевидно, технікою «бран-

Іл. 6. Селянин з околиць Львова на торзі, головний убір — в'язана спицями шапка-гамерка (Джерело: Рукописні фонди Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (акварелі К.В. Келісінського), Інв. № 11457/1602 (Опубліковано: Український народний одяг XVII — початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / авт. та упор. Крвавич Д., Стельмащук Г. — К. : Наукова думка, 1988)

ня» [50; 86; 42; 1], про що, зокрема, свідчать грецькі вазописи з перших століть н. е [124]. Загострені з обох кінців спиці-палички з остеологічного матеріалу (черняхівська культура) використовували, вірогідно, при роботі на рамі, фіксуючи таким чином візерунок полотнища. Також можна припустити і використання техніки «голкового стібка» у виготовленні побутового текстилю чи окремих деталей одягу [83].

Отож, розглядаючи витоки в'язання [трикотажу] у давні часи, можна говорити лише про різновиди архаїчних в'язальних технік — прототипи трикотажу. У наступні періоди відомостей про побутування на праукраїнських теренах в'язаних виробів та засобів їх виготовлення обмаль, зрештою, як і з територій сучасних європейських держав.

Київська Русь та Галицько-Волинське князівство. Дещо більше даних — поодинокі артефакти, що засвідчують використання технік в'язання (го-

Іл. 7. Львівський дроворуб, головний убір — в'язана спицями шапка-гамерка (Джерело: Рукописні фонди Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (акварелі К.В. Келісінського), Інв. № 11458/1603 (Опубліковано: Український народний одяг XVII — початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / авт. та упор. Крвавич Д., Стельмащук Г. — К. : Наукова думка, 1988)

ловно голкового стібка, голкового плетіння) на давніх українських землях, походять з часів Київської Русі, а саме — датовані кінцем XII — XIII століттям. Переважно це — невеликі за розмірами вироби — головні убори, рукавиці, шкарпетки, а також взуття. Щільно облягаючі покриття голови з вовни (головно домашнього виробу) — «клобуки» або «каптурі» — носили селяни та городяни, з пряжі кращої якості — священнослужителі вищих санів [81; 72; 68]. У чоловічому та жіночому вбранні побутували в'язані голкою шкарпетки-панчохи, а також різновид взуття, яке прикривало лише ступню — «копитця» [30; 91; 28; 68]. Виготовленням копитець, як і плетінням клобуків, займалися переважно монахи. Про це йдеться у Літописі Нестора з життя Феодосія Печерського: «И роуками своима дѣлахоуть дѣло, ово ли копытьца плетоуци, и клобуки, и ина роучьнага дѣла строгаще», «... прядьи вълноу на съплетение копытьцемь» [62].

Декілька зразків такого різновиду взуття з грубої лляної пряжі, датованих кін. XII — поч. XIII ст. н. е., було віднайдено у Новгороді (сучасна РФ): сім фрагментів виготовлені технікою голкового стібка⁴ і лише два — в'язані спицями [115] (Іл. 5).

Техніки в'язання і надалі використовували у виготовленні рибаловецьких сітей, про що свідчать знахідки у Новгороді⁵ спеціальних дерев'яних голокочовників і дощечок шаблонів для швидкого в'язання, які практично нічим не різнилися від сучасних.

Тканини, типи вбрання, крій, колористика та орнамента періоду княжої доби XI—XIII ст. формувались і підпорядковувались головно стилістиці візантійського костюма, — так званого костюму «східного» типу. Тому відповідно розвивалися ті ремесла та текстильні техніки (здебільшого ткацтво, гаптування), які застосовували у виготовленні й оздобленні такої одежі.

Вірогідно, що в'язані вироби мали ширше використання, але через обмаль матеріальних знахідок та відсутність ґрунтовних досліджень ми можемо констатувати лише наявність поодиноких артефактів.

В'язані вироби XIV — початку XIX століття. Більш активний розвиток в'язання (власне в'язання спицями та гачком) на українських землях розпочався від XIV ст. — відколи в декоративному та образотворчому мистецтві, в одязі зокрема, яскраво простежується західноєвропейська стилістика. Звичайно, ці зміни стосувалися головно можливих верств населення. У народному, більш консервативному та традиційному побуті, новації світського мистецтва «приживалися» і еволюціонували значно повільніше: в'язання спицями не було таким поширеним, як-от ткацтво чи вишивка. Натомість серед знаті та забезпечених мешканців міст трикотажні вироби стають важливою частиною гардеробу, «візитівкою» соціального статусу їх власника.

Від XIV ст. на українських землях завдяки організації цехового виробництва виготовлення виробів, текстильних зокрема, отримало новий, якісний рі-

Іл. 8. Львівський дроворуб, головний убір — в'язана спицями шапка-гамерка (Джерело: Рукописні фонди Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (акварелі К.В. Келісінського), Інв. №11747/1403 (Опубліковано: Український народний одяг XVII — початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / авт. та упор. Крвавич Д., Стельмащук Г. — К. : Наукова думка, 1988)

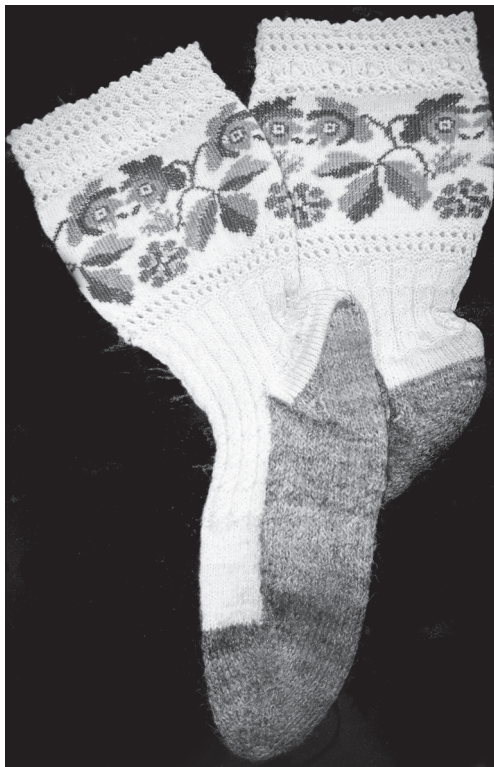
вень, що проявилось у поєднанні західноєвропейського досвіду та сталих місцевих традицій [102]. Зазначимо, що на українських теренах на тлі переваги привізного товару [112] було й поодиноким місцеве виробництво в'язаних речей, які продукували у збірних цехах (суконному, рукавичному, шапкарському) [46; 102; 80]. До прикладу, відомим у XVI ст. не тільки у Львові, а й за межами Східної Галичини, був промисел шапок. Щоб отримати статус підмайстра шапкарського чи капелюшного цеху і здобути право на апробацію виробу («штуку»), учень повинен був мандрувати чотири роки, вивчаючи досвід чужоземних ремісників [115]. Тож у вироби західноукраїнських майстрів проникали запозичення, а то й копіювання виробів сусідніх країн (в'язані магерки, берети, панчохи, рукавиці тощо). Серед розмаїтого асортименту виробів, які мав виготовити адепт-шапкар чи капелюшник, були і в'язані вироби, зокрема — великий шарф із білої вовни, а

⁴ Приблизно цим періодом датовано рукавицю з Гданська (сучасна РП), виконану у техніці голкового стібка (За: [103, s. 106]).

⁵ Більшість віднайдених фрагментів одягу та рибаловецьких сітей походять з північних територій Давньоруської держави, де добре збереглась органіка, а саме — торфовища (Новгород, Білоозеро).

Іл. 9. В'язаний ковпак, с. Літки Чернігівської обл., КН-6473, Український центр народної культури «Музей Івана Гончара» (Публікується вперше)

Іл. 10. Капчури, в'язані спицями, с. Розтоки Косівського р-ну Івано-Франківської обл., 1930-і рр., КМГ-4726, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини й Покуття ім. Й. Кобринського

також панчохи, берети, шкарпетки, гамаші. Адепт-шапкар мусів володіти кількома ремеслами та знатися на специфіці різних матеріалів: хутра, шкіри, вовняних тканин та пряжі та володіти розмаїтими способами оздоблення готових виробів. Наприклад, до обов'язкового асортименту так званих екзаменаційних речей входили: головний убір «півгусарка», «гулка» (назва, очевидно, походить від кулястої форми головного убору) з бобрового хутра, шапка священнослужителя з віялоподібним оздобленням і селянська («хлопська»). Денна норма: п'ять шапок з вовни вищого ґатунку або шість коротких, сім «фелдрових», вісім «міткових» (бавовняних) з грубої вовни чи один італійський капелюх, 12 «гулек», шість пар шкарпеток або три пари «шудзьял» (гамаші) жіночих чи чоловічих. Окрім капелюхів та шарфів вив'язували панчохи і берети [102; 80; 46].

Фактично до XVIII ст. у гардеробі заможного українського населення переважав трикотажний асортимент з країн Західної Європи, про що свідчать інвентарні описи майна громадян, перелік привізних товарів, цінніки тощо [14].

Можна припустити, що трикотажні речі місцевого виготовлення купували головно представники середнього класу. Можливо, що в окремих випадках купували «крам» і сільські мешканці або ж запозичували окремі візерунки чи техніки, які згодом інтерпретували у декорі традиційних виробів.

Приблизно цим періодом (XVIII ст.) датуються згадки про діяльність на українських теренах ремісників-в'язальників⁶ — як представників самостійного (окремішнього) ремесла⁷. Наприклад, наприкінці XVIII — на поч. XIX ст. на терито-

⁶ Наприкінці XVIII ст. (1781 р.) порівняно з представниками інших професій, пов'язаних з виробництвом тканин та одягу, у Галичині працювало лише 13 в'язальників (панчішників) (За: [122]).

⁷ Відома польська дослідниця І. Турнау датує появу ремісників-в'язальників з території України, а також сусідніх польських, словацьких, угорських та російських земель кінцем XVII — поч. XIX століття. Упродовж другої половини XVII ст. зафіксовано професійних в'язальників у Вільно, Ковелі та Слуцьку (сучасна Білорусь), у Познані, Любліні, Стрижуві, Опатуві (сучасна РП), на територіях Російської імперії — Володимирі та Галичі, в Румунії та на Балканах. Фільцову та в'язану продукцію виробляли у невеликій кількості у цехах Львова та Вільно; у Ковелі в'язальний цех був створений у XVII ст. (За: [113, s. 210; 105, s. 6]).

рії Галичини відомими осередками в'язання [спицями], де виготовляли панчохи, були Хирів [49; 2], Дукля [122] (продукували 300 пар панчіх щорічно), Броди. Очевидно, ці вироби були якісної роботи, оскільки були призначені для продажу в інші країни [122].

Від кінця XVIII ст. в'язану продукцію також продукували на панчішних мануфактурах. Оскільки основним асортиментом панчішних мануфактур були панчохи, надалі їх називали «панчішними», хоча могли продукувати й інші вироби. Початково панчішні вироби створювали не в'язальною (трикотажною) технікою, а з «кайстрового» (кастрового, повстяного) сукна. За технологією кайстрово-панчішне виробництво було подібне до сукняного: півфабрикат панчохи виготовлявся у вигляді вузької смужки. Між процесом ткання та апретурою відбувалася додаткова операція — шиття панчохи та розтягування її на копилі. Такі панчохи були теплими, тривкими у носінні, недорогими, тому користувалися попитом і у незаможних верств населення. Лише з поширенням трикотажних машин ці панчохи замінилися в'язаними.

Переважно такого типу мануфактури розвинулися на базі суконних та фільцових, де була власна сировинна база. Окрім панчіх (основного в'язаного асортименту) виготовляли фуфайки, панталони, ковпаки, рукавиці. Поодинокі мануфактурні в'язальні осередки функціонували головню на центрально-східних територіях України: Катеринославщині, Чернігівщині (м.Клинці; Мглинський повіт), Путивльщині, на Поділлі (м.Ямпіль), Волині, Полтавщині, у Ряшкові, Харкові⁸. На Катеринославщині в 1814—1825 рр. була лише одна панчішна мануфактура. На Чернігівщині панчішне виробництво запрацювало приблизно у той самий період у складі суконних осередків. В Клинцях (нині — Брянська обл., РФ) вовну викорис-

⁸ Панчішно-рукавичне виробництво загалом було занедбане: на 1865 р. функціонувало лише чотири таких заклади — на Волині, Полтавщині, Харківщині та Чернігівщині, які до кінця століття практично припинили існування. Наприкінці XVII — на поч. XVIII ст. у Варшаві було лише дві панчішні мануфактури, у Кракові — невелика мануфактура Сераковського, у Гродно (сучасна Білорусь) працювала фабрика (мануфактура) Антоні Тизенхауза з виготовлення шовкових, вовняних та бавовняних панчіх (За: [113, s. 210; 105, s. 6]).

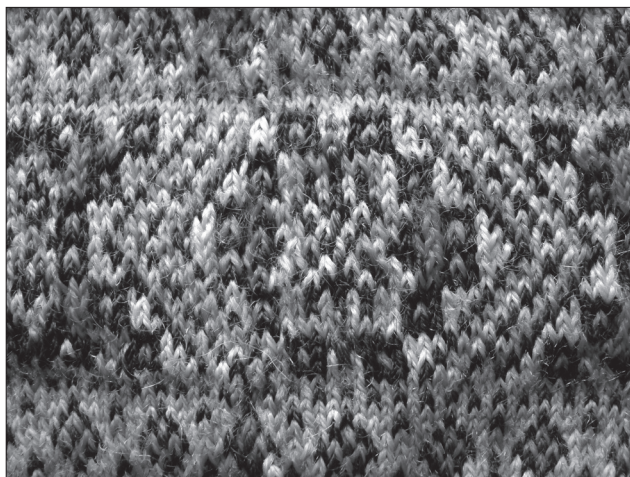
Іл. 11. Капчури, в'язані спицями. З вишитою орнаментальною вставкою, с. Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл., перша пол. XX ст., КМГ-4335, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини й Покуття ім. Й. Кобринського

Іл. 12. Капчури, в'язані спицями, Косівський р-н Івано-Франківської обл., 1930-і рр., ОСКМ-1371, Івано-Франківський краєзнавчий музей

Іл. 13. Капчури дитячі, в'язані спицями, Косівський р-н Івано-Франківської обл., ЕП-20271, Музей етнографії та художнього промислу у Львові

Іл. 14. Фрагмент капчурів, в'язаних спицями, с. Космач Косівський р-н Івано-Франківської обл., ЕП-67266, Музей етнографії та художнього промислу у Львові

товували, окрім килимів, і на панчохи. У Подільській губернії у 1816 р. існувало дві полотняні мануфактури, одна з яких у м. Ямпіль належала поміщикові Матвію Доброжанському. У Махновці на фабриці Прота Потоцького працювало п'ять в'язальних верстатів.

У вказаний період в'язані вироби поширювалися і в традиційному вбранні, головню через мандрівних ремісників-партачів, які в'язали селянам рукавиці і панчохи [62]. Окрім того, трикотажні речі могли придбати під час розмаїтих ярмарків, у крамницях чи навіть на так званих «блошиних ринках» (баракхолках) [23]: конфекція стає доступнішою не тільки для менш заможних міщан, а й для сільських

мешканців, у побуті яких поступово з'являються світські «модні» вироби.

В'язання: початок ХІХ — 30-ті рр. ХХ століття. Від поч. ХІХ ст. відомостей про в'язані вироби на українських теренах з'являється щораз більше, що пов'язано з низкою чинників⁹. Перш за все, виникає жваве зацікавлення матеріальною та духовною культурою українського народу, зокрема вбрання. Не зважаючи на те, що про традиційне, зрештою, як і про професійне в'язання в Україні цього періоду, відомостей значно менше, ніж про ткацтво чи вишивку, можна все ж таки стверджувати про інтенсивний розвиток цього промислу від поч. ХІХ століття. Одним з важливих фактологічних джерел, що підтверджує побутування в'язаних виробів в одязі різних соціальних прошарків Галичини у зазначений період, є акварелі Каєтана Келісінського та Юрія (Єжи) Глоговського, (1830-ті рр.) [94; 41; 22] (Іл. 6; Іл. 7; Іл. 8). Власне, зафіксовано в'язані спицями поперечносмугасті кольорові чоловічі головні убори, які побутували на північно-західних українських теренів (Піддубці, Рава-Руська, Зіboloки, Клепарів, Видів, Однова) [22] — гамерки, а також в'язані панчохи та рукавиці, що носили горяни. Подібні за формою в'язані ковпаки у ХVІІІ—ХІХ ст. були поширені й у вбранні населення північно-східних територій України, які відрізнялися способом виготовлення та колористикою (Іл. 9)¹⁰. У праці Я. Головацького (1868) подано достатньо ємкі відомості про народні в'язані вироби з Галичини [та північно-східної Угорщини] — каптурки, шляфміци, нараквици, капчури, штуци, рукавици. Причому про появу окремих типів в українському вбранні (гамерка, шляфміца) автор говорить як про елемент запозичення від сусідніх народів, зокрема у німців та поляків [36].

⁹ Зникає чітка межа між традиційним та міським вбранням, виробництво одягу проходить шлях від кустарного до професійного, деякі елементи традиційної ноші втрачають свою первинну функцію або взагалі виходять з ужитку, в побуті селян поширюються предмети одягу та інтер'єру, раніше не відомі.

¹⁰ В'язані ковпаки побутували на Чернігівщині (частина територій тепер входить до складу РФ), Курщині (тепер — РФ), Слобожанщині (За: [23, с. 369]). Кілька зразків зберігається у фондах МУНДМ у Києві, Український центр народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ).

Саме ці типи в'язаних головних уборів на поч. ХХ ст. вийшли з ужитку під впливом нових типів головних уборів (кашкетів, капелюхів).

Окремі етнографічні дослідження другої пол. ХІХ — поч. ХХ ст. підтверджують поширення в'язаних виробів в українській народній одежі, що, головню, стосується західних теренів та, зокрема, Карпатського регіону [36; 196; 107; 108; 109; 120; 98; 34; 35]. Передовсім це було пов'язано з кліматичними й географічними чинниками та особливостями декоративного мистецтва зазначеного ареалу. В'язані спицями та гачком вироби можна диференціювати за етнорегіональними (Гуцульщина, Бойківщина, Мараморощина, Опілля, Західне Поділля, Буковинське Поділля, Покуття, Волинь, Полісся) та локальними (косівські, космацькі, верховинські, коломийські, печеніжинські, сопівські, рахівські, турківські, сокальські та інші) декоративними відмінами.

На особливу увагу заслуговує доповнення до взуття, характерне для Гуцульщини¹¹ — капчури, відомості про які походять принаймні від поч. ХІХ ст. Це один з небагатьох типів в'язаних виробів, що упродовж майже двохсот років зберігся у народній одежі українців карпатського регіону, зазнаючи головню функціональних змін. Їх в'язали з вовни домашнього виробництва (натуральної барви чи фарбованої), декоруючи кольоровим орнаментом — в'язаним чи вишитим. Очевидно, що такі в'язані шкарпетки привертала увагу своїми декоративними прикметами, оскільки саме про них [з-поміж інших в'язаних виробів] найчастіше згадують дослідники гуцульського народного мистецтва кінця ХІХ — ХХ ст. [36; 66; 98; 29]. Капчури вив'язували практично в кожному селі гуцульських Карпат, серед яких особливо вирізняються вироби з Космача, Верховини, Ворохти, Яворова, Ясині, Рахова (Іл. 10; Іл. 11; Іл. 12; Іл. 13; Іл. 14).

Виразними художніми ознаками характерні штуди зі с. Печеніжин та с. Сопів Коломийського р-ну, що на Покутті, які побутували в чоловічому та жіночому традиційному вбранні першої половини ХХ ст. Складний візерунок та техніки

Іл. 15. Штуди, в'язані спицями, с.Сопів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл., КМГ-11469, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини й Покуття ім. Й. Кобринського

виготовлення засвідчують майстерність виконання таких виробів, що уможливлює стверджувати про професійний осередок виготовлення народних в'язаних виробів. На відміну від колористично яскравих та орнаментованих зазначених виробів, лемківські вирізняються монохромністю (Іл. 15; Іл. 16; Іл. 17).

Наприкінці ХІХ — у першій третині ХХ ст. в одежі українців побутували в'язані рукавиці — яскравий декоративний акцент. Територіальні межі поширення цих виробів — практично усі регіони України, але з естетичного аспекту вирізняються покутські, гуцульські, частково бойківські, художні особливості яких виступали у синкретичній єдності з іншими типами в'язаного вбрання [61; 51; 58;].

Наприкінці ХІХ — на поч. ХХ ст. дієва роль у розвитку та пропагуванні в'язаних виробів у контексті народного мистецтва та промислу належала виставкам¹². Саме під час огляду експонатів тисячі від-

¹¹ Цей тип в'язаного спицями доповнення до взуття був поширений в одязі країн Карпато-Балканського регіону (Болгарія, Румунія, країн колишньої Югославії, гірські райони Польщі, Словаччини, Угорщини, Австрії), а також країн Північного Кавказу (Дагестан) та країн Півночі.

¹² Наприкінці ХІХ — на поч. ХХ ст. в'язані вироби експонували на виставках: Вистава Крайова (1877), Вистава

Іл. 16. Штуци, в'язані спицями, с. Печеніжин Коломийського р-ну Івано-Франківської обл., О-3635, Івано-Франківський краєзнавчий музей

відувачів з різних куточків українських земель та сусідніх країн отримали можливість ознайомитися з

етнографічна в Коломиї (1880), Виставка господарсько-промислова в Коломиї (1880), Вистава сільськогосподарська та промислова у Перемишлі (1882), Виставка виробів ткацьких і робіт жіночих у Львові (1882), Виставка археологічна і етнографічна у Львові (1885), Виставка рільничо-промислова та етнографічна в Тернополі (1884, 1887), Буковинська Краєва виставка в Чернівцях (1886), Вистава старовини в Коломиї (1888), Всезагальна Крайова виставка у Львові (1894), Крайова-господарсько-промислова в Перемишлі (1903), Вистава промислово-сільськогосподарська в Бучачі (1905), Перша українська хліборобська виставка у Стрию (1909) та інші. Окрема роль у збереженні української культурної спадщини належить музеям, приватним колекціонерам зокрема. Саме у цих колекціях представлено найкращі зразки світового й українського професійного та народного мистецтва, в'язання зокрема, які, власне, і стали основним джерелом дослідження.

витворами як місцевих, так і запрошених умільців. Саме під час таких подій відбувався «взаємообмін»: у професійних речах прочитувалося використання традиційних мотивів, і навпаки — у народних виробках з'являються нові техніки виготовлення та способи оздоблення (Іл. 18; Іл. 19; Іл. 20).

В'язані експонати переважно репрезентували на двох виставкових відділах: промислового (жіноче рукоділля) і етнографічному (народне вбрання, домашній промисел). На промисловому відділі представляли роботи «модного» напрямку: вбрання (панчохи, хустини, шапки), предмети інтер'єра (пледы, подушки, фіранки, серветки, абажури), вив'язане гачком мереживне оздоблення. Виконавицями були вчителі й учениці гімназій, початкових та фахових шкіл, членкині жіночих товариств, приватні особи [74; 121; 123; 14; 99].

Традиційні «плетені» вироби були частиною головно етнографічних одягових комплексів. Порівняно з художніми тканинами та вишивкою — в'язання обмаль, але навіть ці поодинокі зразки дають уявлення про типологічні групи та художні особливості в'язаних артефактів кінця ХІХ — поч. ХХ ст. Ретельне фіксування інформації про виставки зазначеного періоду зберегло не тільки перелік експонатів, їх естетичний вигляд, а й поодинокі імена їхніх авторів. Зазначимо, що експонати переважно відбирали особи, які цікавилися народним мистецтвом конкретного регіону чи були задіяні у розвитку промислу та промисловості загалом (В. Дзедушицький, В. Шухевич, Г. Шухевич, В. Федорович, Л. Вербицький та ін.).

Однією з перших виставок [63], яка відбулась на теренах Східної Галичини, стала виставка рільничо-промислова у Львові (1877) [104]. Переважно в'язані вироби було представлено жіночим «світським» рукоділлям: шапки, рукавички, панчішки, оздоблення одягу та білизни, в'язані гачком та спицями [3]. Про традиційні в'язані витвори конкретної інформації немає, але вірогідно, що їх могли експонувати разом з ткацтвом чи виробами з вовни.

Упродовж 1880 р. у Коломиї відбулося дві виставки, на яких було найповніше представлено мистецтво Гуцульщини, Поділля та Покуття — етнографічна та господарсько-промислова [65; 67]. Незважаючи на деяке непорозуміння між організаторами цих по-

дій, мету та завдання виставок було досягнуто — народні витвори не залишили байдужими відвідувачів, привернувши увагу до типологічного розмаїття, технік виготовлення та мистецьких знахідок.

На етнографічній виставці експонати було представлено на двох відділах: етнографічному та відділі природних багатств. Серед них було виставлено народне вбрання із Коломийського, Косівського, Снятинського, Заліщицького, Борщівського повітів (24 одягових комплекси). В'язані вироби експонували у комплексах чоловічого вбрання з Коломії (шапки, пояси, вовняні рукавиці), Косова (вовняні пояси, «капчорі» (камаші), рукавиці), Городенки — вовняні рукавиці та пояс [121].

На Виставці господарсько-промислової у Коломії (1880) в'язані спицями та гачком народні вироби презентували значно ширше. Виставили основні типи доповнень на руки та ноги — рукавиці, капчурки, нараквиці, а також окремі вироби міської моди. Зокрема, О. Левицький зі с. Вербіж прислав від Юрка Федюка пару «двопальцевих» вовняних рукавиць, «виплетених» спицями. Такі ж вироби подано п. Герасимовичем зі с. Микуличин — дві пари рукавиць виконання Олени Орфенюк і Марусі Філян, вив'язані з грубої фабричної волічки. Одна пара в поперечні вузькі смуги червоного, чорного і жовтого кольору, друга — ясно-червоного кольору з поперечною широкою смугою посередині. Також Олена Орфенюк подала пару капчурів з доморобної вовни сірого кольору, з червоно-зеленими краями вгорі. Євдоха Орфенюк запропонувала дві пари нараквиць власної роботи з волічки червоного, жовтого та зеленого кольору «в костки».

Пані Г. Миськевич з с. Підлужа (Станіславський повіт) представила від Антона Івасишина три в'язані шапки і камізельку. Шапки округлої форми, маленькі, виготовлені спицями з тонкої вовняної нитки — чорна шапка з білим дном і коричнева («бронзова») з червоним [74].

На виставці сільськогосподарській та промисловій у Перемишлі (1882) в'язані вироби експонувались у відділі домашнього промислу: Ян Боярек з Улича та п. Маркевіч з Лопушної виставили вовняні рукавиці і вовняні шапки, які виготовляли на той час у різних місцевостях краю.

Українські в'язані витвори також презентували на двох тернопільських виставках — Крайовій пасічно-

Іл. 17. Капчурки, в'язані спицями, с. Річка Косівського р-ну Івано-Франківської обл., НД-23261, Державний Музей народної архітектури і побуту України

Іл. 18. Рукавиці, в'язані спицями, Косівський р-н Івано-Франківської обл., 1930-і рр., КН-44, Косівський музей мистецтва Гуцульщини й Покуття

городовий і домашнього промислу (1884) [101] та на етнографічній (1887) [118].

На виставці 1885 року, на якій було представлено здебільшого народне мистецтво галицького Поділля, «плетені» речі оцінювали у відділі домашнього промислу (в комісії — граф В. Дзедушицький, Т. Федорович, Л. Вербицький) та в секції жіночих робіт (запрошені — графині Дзедушицька та Баворовська) [101]. Їх [в'язані вироби] здебільшого розміщували серед одягу та ткацьких виробів (наприклад, рукавиці чи пояси).

Іл. 19. Фрагмент капчурів, в'язаних спицями, с. Ворохта Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., КМГ-7863, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини й Покуття ім. Й. Кобринського

Іл. 20. Фрагмент весільних капчурів, в'язаних спицями, с. Яворів Косівського р-ну Івано-Франківської обл., 1980-і рр., Польові матеріали автора, Косів, 2004 р. Публікується вперше

На тернопільській етнографічній виставці (1887) у групі народного одягу п. Ковалевський представив білі вовняні шкарпетки домашнього виробництва; п. Шухевич — дитячі панчохи з волічки; п. Володислав Федорович — «ходаки» зі шкарпетками;

п. Вербицький і п. Павлікевич — рукавиці з Торганівки, Топчатова, Збаражчини [118].

Перша українська хліборобська виставка в Стрию (1909) [45] стала знаковою подією, що продемонструвала здобутки українства з різних обширів Галичини та Буковини [69]. В кількох виставкових залах було представлено сільськогосподарську продукцію, зокрема домашнього промислу і етнографії. У каталозі, в якому було подано інформацію про виставку та експонати, містяться дані про в'язані вироби і імена тих, хто їх виготовив чи прислав. Зокрема, подали панчохи (о. Сабадаш з Утропів), рукавиці (Волянська з Криворівні), чотири нарукавці (Тимінська з Печеніжина), дві пари рукавиць (О. Білецька з Печеніжина).

В'язані експонати привернули увагу і фахівців, і пересічних відвідувачів, а їх авторів було відзначено дипломами, медалями та грошовими винагородами за високоякісне «філігранне» виконання. Наприкінці ХІХ — на поч. ХХ ст. попит на такі речі посприяв розвитку спеціальної освіти, створенню осередків в'язання, пропагуванню в'язаних виробів у контексті народного мистецтва, що у 1920—1930-х рр. викристалізувалось у самобутній «український стиль» [60; 47; 48].

Від 20-х рр. ХХ ст. на розвиток народного мистецтва, промислу та виробництва в Україні суттєво вплинули політичні та соціокультурні чинники [47]. В Галичині у виготовленні одягу взорувалися на європейські модні тенденції, водночас використовуючи мотиви народного мистецтва, а то й автентичні вироби — у контексті пропагування української традиційної ноші й народного промислу¹³.

¹³ На Східній Галичині пильно стежили за тенденціями моди, цікавилися модними журналами, виготовляли одяг, який відповідав європейським сучасним вимогам та стандартам — «...кожна жінка, що розуміється на моді, не вбереться інакше, тільки так, як послідні журнали вказують» (Зовнішній вид жінки за кордоном і в нас // Нова Хата. — 1928. — Ч. 10. — С. 8). Жіноцтво бере активну участь у громадському, суспільному та культурному житті регіону, відкриває або відновлює давні промислові кооперативи в Коломиї, Львові, Станіславові, Підгайцях, Стрию, Тернополі, Чернівцях. У цих майстернях «...виробляють жіноче та дитяче вбранне, капелюхи, білле, ручної роботи...народні строї. На курсах... навчають теоретично й практично крою, шиття, моднярства... гачкованя...» (Жіноцтво в світі й в нас // НХ. — 1926. — Ч. 6. — С. 7.).

Власне, про зацікавлення українським народним мистецтвом за межами українських земель свідчить виставка у Данцігу (м. Гданськ, сучасні території РП) (1931), на якій привернули увагу в'язані спицями гуцульські капчури з «пестрим» візерунком — «...новий світ, який бентежить та захоплює не привичного до ярих красок чужинця» [79]. Та й не менш знані на той час були в'язані шалики з Косова «...різнобарвні, а такі теплі, бо чисто вовняні...» [33].

«Плетені» вироби демонстрували на «рев'ях мод» (покази мод — О.К.), виставках домашнього промислу і українського мистецтва¹⁴, вечорах традиційної української ноші¹⁵ в Галичині та за її межами, активність проведення яких припала на 1930-ті рр. Це було зумовлено стрімким нівелюванням народної традиції навіть у тих місцевостях, які упродовж багатьох століть зберігали архаїчні риси прадавньої

¹⁴ Виставки в Рудках (1927), Нью-Йорку (США, 1927), Утрехті (Голландія, 1926), Перемишлі (1930), Празі (Чехія, 1930), Нью-Гевні (США, 1930), Самборі (1931), Дрогобичі (1931), Золочеві (1931), Станіславові (1931), Заліщиках (1932), Стрию (1932), Чикаго (США, 1933), Філадельфії (США, 1935), Цирці (1935), Львові (1936), Сколе (1936), Канаді (1937) та ін. відбулися заходами «У.Н.М.», «Труд-у», «Прогресу», «Сільського Господаря», СС. Василянок та «Союзу Українок». «Українське Народне Мистецтво» («У.Н.М.») організовано влітку 1922 р. заходами Товариства «Союзу Українок» з метою розвитку українського народного мистецтва та домашнього промислу, пошуків ринку збуту виробів та покращення їх якості. Для досягнення мети було створено майстерні народної вишивки, мережок, ручних робіт, відкрито крамниці, спеціалізовані курси рукоділля, виставки народної ноші та «рев'ї» (покази) мод. Налагодився комерційний контакт з віденськими кооперативами, через які проводився збут українських виробів за кордоном: в'язані вироби з волічки, гаптування тощо (Що таке Українське Народне Мистецтво // Господарсько-кооперативний часопис. — 1922. — Ч. 6. — С. 64).

¹⁵ На вечорах народної ноші було представлено комплекси вбрання з Бойківщини, Лемківщини, Поділля, Покуття, Сокальщини, Яворівщини, Волині, Підляшшя, Наддніпрянщини, Великої України, складовою яких були ситчасті очіпки, ситчасті пояси, капчури, холявки, вовняні рукавиці, мереживне оздоблення, торочки. Вечори проходили в Коломиї (1932), Львові (1934, 1936, 1938), Станіславові (1934), Бродях (1935), Радчі (1935), Самборі (1935), Кобиловолоках (1935), Коломиї (1936, 1937), Перемишлі (1937), Золочеві (1939), Жовкві (1939), Підгайцях (1939) та ін.

Іл. 21. Реклама у часописі «Нова Хата», 1930-і рр.

УВАГА! Трикотарські курси!
 Найкращі
 светери для шкільної молоді
 блузки до костюмів
 теплі шалі
 можна виплести
лише з волічки „У. Н. М.“
Львів, вул. Косцюшки ч. 1.

Скотлянд,	10 дека	2 80 зол.
Кот	10 дека	2 70 зол.
Польо	10 дека	2 50 зол.

Трикотарським курсам висилаємо прібники

Іл. 22. Реклама у часописі «Нова Хата», 1939⁹

української культури. Мета цих заходів — привернення уваги інтелігенції, фахівців, мешканців містечок та сіл до зберігання і пропагування народної ноші, достовірного її взаємокомпонування та перспективи практичного застосування.

На шпальтах преси лунали заклики до збереження народної одежі: «Ми мусимо прогнати з сіл міську ношу, дрантиву і погану. Наші вишиванки не можуть захоплювати тільки чужинців..., а забуває про неї наше село» [40]. Це, власне, стосувалось і в'язаних народних виробів, які поступово виходили з ужитку чи змінювали призначення. Наприклад, нараквиці втратили свою декоративність: їх використовували головно як деталь чоловічого вбрання під час роботи у лісі. Капчури, штуци та рукавиці навпаки, утилітарну функцію змінюють на декоративну: замість них у побуті з'являються фабричні шкарпетки та панчохи.

Іл. 23. Реклама у часописі «Нова Хата», 1936'10

Одним з небагатьох позитивних чинників впливу новомодних віянь на пропагування виробів українського народного промислу у 1920—1930-х рр., трикотажу зокрема, стало лецятарство. Цей активний зимовий вид спорту вимагав теплового, пластичного, м'якого та зручного одягу. Саме цим критеріям відповідали в'язані вироби з вовни — різноманітні светри, пуловери, шарпетки, гетри, рукавиці, головні убори та шалики. Лецятарське вбрання, що за кроєм нагадувало гуцульську чоловічу ношу, добре надавалося до різних модифікацій. Штани і куртку декорували кольоровою вовною (на зразок кептарів, сердаків), як доповнення — використовували плетений пояс, кольорову шапочку-«клепаню», в'язані спицями капчурки або холявки. Найчастіше гуцульський орнамент та колористику застосовували у прикрашанні в'язаних спицями і гачком [трикотажних] вовняних комплектів (головний убір, рукавиці, шарпетки, шалики). Особливий попит отримали «плетені» спицями яскраві геометричні візерунки, якими гуцулки оздоблювали традиційні капчурки [58]. У декорванні шапочок та шаликів часто використовували мотиви «пташки» або «оленики».

Значну роль у популяризації в'язання у першій половині ХХ ст. відіграла мистецько-професійна освіта. До поч. ХХ ст. перевагу у здобуванні фахового навчання мало жіноцтво з заможних родин, головню католицького та іудейського віросповідання. Окремих шкіл, де б навчали виключно в'язанню, не було: здебільшого це були осередки жіночого рукоділля, де, окрім в'язання, вчили шиття, виготовлення мережива, крій одягу та білизни, різноманітних способів декорування. Переважно практикували в'язання спицями та гачком, значно рідше — на спеціальному трикотажному обладнанні, виробляючи «модний» асортимент: панчохи, шалики, шалі, головні убори, светри, кафтанчики, пуловери, білизну, штаниці, деякі типи інтер'єрних виробів, оздоблення тощо.

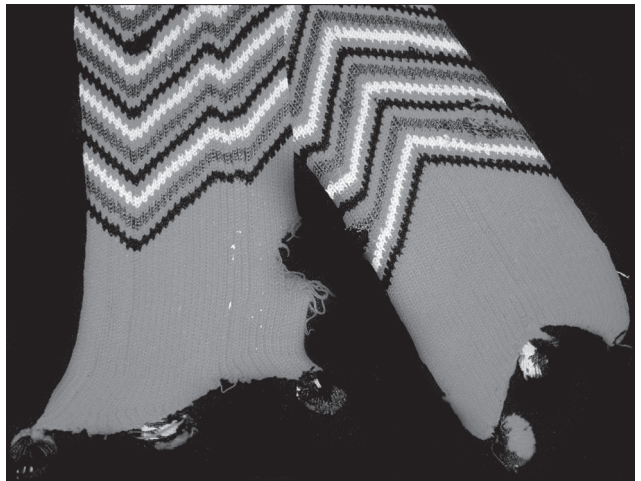
На території Галичини наприкінці ХІХ — на поч. ХХ ст. функціонували: школа жіночого рукоділля приватного типу, заснована у 1874 році товариством «Жіноча Праця» у Львові, при якій 1879 р. було створено школу трикотажних «панчшкових» виробів; жіноча школа при монастирі СС. Милосердя (1888 р.) у Переворську (сучасні території РП), відділ мистецького гаптування та мережива при художньо-промисловій школі у Львові (1882), факультативна школа ім. св. Схоластики у Кракові (1882), перша жіноча промислова спілка «Труд» у Львові (1900), Семінарія домашнього промислу «Ліги промислової допомоги» у Львові (1912), приватна школа Софії Мазуркової у Львові, спеціальна приватна школа жіночих робіт при школі СС. Бенедиктинок у Перемишлі (1886) [57], жіноча промислова школа в Коломиї (1889), приватна школа жіночого рукоділля у Львові (1913) та ін.

Упродовж 1920—1930-х рр. відбувається розвиток українських осередків фахового вишколу, що запроваджувалися завдяки просвітницькій та освітнянській діяльності окремих інституцій [57; 55; 56; 17; 20; 10], зокрема приватної гімназії СС. Василянок [5; 6], спілки «Труд», «Союзу Українок», «Сільського Господаря», «Рідної Школи», «Українського Педагогічного Товариства», кооперативу «Українське Народне Мистецтво», «Просвіти» та ін. Одна з небагатьох установ, де українських дівчат навчали ручних робіт та моделювання одягу, — приватна фахова жіноча школа СС. Василянок у Львові (вул. Длугоша, 17): у 1929 р. вона [школа] «...одержала дефінітивну концесію...» на рівні з державними аналогічними школами, а 1934 р. — реорганізована в кравецьку гімназію. Її завдання — професійна підготовка молодих кадрів для промислових та торгівельних установ. В обсяг навчання ручних робіт входило: крій, моделювання, виготовлення жіночої та дитячої білизни, ручне і машинне шиття, гаптування на сітці. Здебільшого увагу приділяли крою та пошиттю одягу, білизни (відділ кравецтва та білизнярства), гачковані роботи використовували як оздоблення у вигляді мережива до білизняного асортименту, дитячих «пантофлів» (черевичків), серветок тощо. На завершення курсу влаштовували виставки робіт вихованок школи, де можна було споглядати мистецькі роботи, ви-

конані за народними та світськими мотивами. Важлива роль у плеканні національної свідомості належала сестрі Северині Парилле, Марії Лесняк, Ірині Гургулі, котрі, окрім виставок жіночого рукоділля, влаштовували експозиції виробів народного мистецтва та займалися етнографічним музеєм при гімназії. Випускниці школи СС. Василянок [5; 6; 7] — Клавдія Кордуба-Дікенс, Марія Бачинська-Зелена, Катерина Кузьма — стали згодом власницями робітень та провідними майстринями у царині трикотажу [47; 48].

Особливо поширеними та доступними для широкого загалу упродовж 20—30-х рр. ХХ ст. стали курси ручного в'язання (при професійних школах, приватні, сталі, пересувні), на яких можна було отримати необхідні навички для виготовлення в'язаних виробів для власних потреб. Курси влаштовували: Кураторія Львівського Шкільного Округу, Міністерство віросповідання (релігії) та освіти, товариство «Громадська праця жінок», «Ліга Допомоги Промислової», Товариство рукодільного ремесла для єврейської молоді, «Союз Українок», «Рідна Школа», «Жіноча громада», спілка «Труд», «Сільський господар», Українське Педагогічне Товариство [8; 9]. Навчали в'язати гачком та спицями светри, шапки, шарпетки, шалики, рукавиці, комірці, серветки, хустинки, мереживне оздоблення білизняних та інтер'єрних виробів. На сторінках часописів усе частіше публікують практичні поради щодо виготовлення в'язаних виробів, рекомендації по догляду за ними та повний опис їх виконання, що уможливило зробити цей вид рукоділля доступним для всіх верств українського жіноцтва, зокрема сільських місцевостей. Одним з результатів таких курсів стала співпраця міських кооперативів («Вовна», «Українське Народне Мистецтво», «Базар», «Сокільський Базар» та ін.), які займалися виготовленням та продажем виробів народного промислу, та сільських жінок, котрі виготовляли в'язані вироби «під замовлення» (Іл. 21; Іл. 22; Іл. 23). Моделі светрів, шапок, рукавиць, шаликів розробляли під керівництвом інструкторок з в'язання, котрі їздили по селах, передавали зразки і сировину відповідного кольору та візерунків для «виплітання». Згодом збирали ці роботи та передавали кооперативам для реалізації. Тому часто у таких виробках простежувалось поєд-

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 5 (113), 2013

Іл. 24. Фрагмент шалика, Виженка Вижицького р-ну Чернівецької обл., друга пол. ХХ ст., ЕП-20262, Музей етнографії та художнього промислу у Львові

Іл. 25. Пуловер хлопчачий. Артіль «Соцпраця», Чернівці, 1946 р., ЧКМ 10-VIII, Чернівецький краєзнавчий музей

нання тогочасних модних європейських тенденцій та українських традиційних мотивів.

На центральних та південно-східних територіях України у першій третині ХХ ст. в'язання розвивалося у дещо іншому руслі, що залежало від низки об'єктивних чинників. Перш за все, у цих регіонах у народному вбранні в'язані вироби були менш поширені, ніж на західноукраїнських. Типи виробів еволюціонували головно фабричної продукції: шарпетки, рукавиці, головні убори, шалики не вирізнялися такими яскраво вираженими художніми особливостями, як-от гуцульські чи покутські. Зре-

Іл. 26. Светр жіночий. Автор — Галя Созанська-Климків, 1970—1980-ті рр., матеріали автора (Джерело: Козакевич О. Кольорова музика мисткині / О. Козакевич // Дзвін. — 2005. — № 7. — С. 111—112)

штою народне мистецтво було менш збереженим та консервативним через стрімкий розвиток фабричної промисловості ще від XIX ст. Це вплинуло на традиційне вбрання, яке швидко видозмінювалося під впливом міста та унаслідок зміни виробничих відносин. Наприклад, кепки повністю витіснили з ужитку в'язані ковпаки, ремені використовували замість вовняних поясів, поширеними стають рукавиці-пальчата, які, як і шкарпетки, вив'язували з якісної вовни, використовуючи «новомодні» візерунки. Власне під час Першої світової війни з західних територій на схід було перевезено текстильне, зокрема трикотажне, обладнання, головню до Харківської губернії. На цій базі на початку 1921 р. було створено 126 текстильних підприємств, з яких панчішно-трикотажних — 13.

Зважаючи на ідеологічні зміни 1920-х рр., все, що мало натяк на розкіш та багатство, трактувалося як прояв «буржуазної моди». Максимально строгий пуританський костюм відповідав вимогам «пролетарського» одягу, а виробники були зобов'язані «...піднімати культурний рівень селянства і пролетаріату...». Розмаїті шовкові панчішки, мереживо, білизна та інші вишукані вироби підпадали під категорію «гнилої моди Заходу». Трикотажні фабрики, які були створені на основі дрібних підприємств, артілей, продукували бавовняні та вовняні спортивні костюми, гімнастерики, светри, панчішно-шкарпеткові вироби — речі

масового вжитку, які не вирізнялися художніми особливостями.

В'язання середини XX — початку XXI століття. Позитивні зміни, досягнуті у виготовленні вбрання, пропагуванні народного мистецтва, розвитку українського промислу у першій третині XX ст., у контексті яких розвивалося в'язання, знівелювали воєнні дії Другої світової війни. Повернення до домашнього виробництва було зумовлено перш за все відсутністю найнеобхідніших текстильних товарів. Речі втратили мистецьку вартість через низькоякісну сировину, спрощену колористичну гаму та обмеженість у декоруванні: утилітарність домінувала над естетичними уподобаннями.

У повоєнний період на західноукраїнських землях на базі націоналізованих текстильних підприємств створюють артілі й трикотажні фабрики, на центрально-східних — відновлюють їх діяльність [85; 15; 16; 21]. Наприклад, у Чернівцях 1940 р. було створено Чернівецький трикотажний трест, де на основі 33 націоналізованих підприємств організували дев'ять фабрик зі спеціалізації окремих виробництв: 2 — панчішні, 1 — верхній трикотаж, 3 — панчішно-трикотажні, 1 — рукавична, 1 — текстильно-галантерейна, 1 — фарбувальна [85]. На Івано-Франківщині упродовж 1940—1950-х рр. трикотажні вироби продукують артілі: в Тисмениці, Яблуневі, Ланчині, Заболотові, Галичі, Вигоді, Бучачі, Богородчанах та ін. [12; 13; 11;]. Відповідно можливість придбати готову [фабричну] продукцію негативно вплинуло на виготовлення в'язаних виробів в умовах домашнього промислу. У побут сільського населення входять вироби масового виробництва — шкарпетки, панчохи, кальсони, джемпера, жакети, спортивний одяг, натільна білизна та ін., основними споживачами яких стає молодь: традиційні в'язані вироби одягають лише люди старшого покоління [14; 15; 18]. Лише у найвіддаленіших районах, головню гірських територіях Карпат, в'язані вироби використовували у щоденному вжитку практично до середини XX ст.

Діяльність текстильних підприємств, трикотажних зокрема (Мукачево, Львів, Івано-Франківськ, Чернівці, Харків, Одеса, Полтава, Дніпропетровськ, Сімферопіль, Вінниця, Черкаси, Київ, Бердянськ, Біла Церква, Кременчук, Мелітополь,

Донецьк) [18], відбувалась під наглядом спеціальних комісій при Раднаргоспах, Республіканських художніх рад, які приймали рішення щодо асортименту продукції, якості, художнього оформлення та залучення до виставкової діяльності різних рівнів. Від 1960-х рр. на трикотажних підприємствах створюють художні ради, в яких задіяні професійні художники-модельєри, що значною мірою вплинуло на естетичне оформлення в'язаного асортименту. Особливо ретельно готували продукцію для Міжнародних виставок та ярмарків, де українські трикотажні підприємства брали активну участь у складі текстильних СРСР (Каїр (ОАР), Лейпциг (НДР), Утрехт (Голландія), Будапешт (Угорщина), Касабланка (Марокко), Гетеборг (Швеція), Турин (Італія), Познань (Польща), Чикаго (США), Лондон (Англія), Улан-Батор (МНР), Токіо (Японія), Кабул (Афганістан), Ізмір (Турція), Сідней (Австралія), Загреб (Югославія), Салоніки (Греція), Париж (Франція), Могадішо (Сомалі), Монреаль (Канада), Нью-Делі (Індія) та ін. [18]. У виготовленні таких виробів використовували високоякісну сировину [19], складні технологічні прийоми в'язання, а також різні способи декору, серед яких — орнаментальні композиції за народними мотивами.

У 1970—1980-х рр. традиційне в'язання відроджується у системі народних художніх промислів України [73; 90], особливо у тих регіонах, де була сировинна база. Більшість українських жінок починають активно працювати у цій галузі, вивчаючи нові технологічні прийоми, водночас привносячи локальні етномотиви у їх художнє вирішення [56]. В'язані вироби, особливо ті, які були виконані за гуцульськими мотивами, стають популярними не тільки в межах тогочасного Радянського Союзу, а й за кордоном. Речі експонували на Всесоюзних та Міжнародних виставках у багатьох країнах світу (Єгипет, Німеччина, Бразилія, Франція та ін.), де їх високо оцінили за використання народних традицій у виготовленні сучасних виробів [51; 53; 54; 110; 111].

Серед відомих осередків художніх промислів — художньо-виробничий комбінат (ХВК) спілки художників та художньо-виробниче об'єднання «Гуцульщина» у Косові. Упродовж 1980—1990-х рр. при ХВК було два в'язальних

цехи, де працювало близько 180 працівників, що представляли навколишні міста та села: Іллінці, Соколівка, Хімчин, Коломия, Заболотів, Розтоки, Кропивниця, Старі Кути, Річка, Новоселиця, Снятин, Микитинці, Попельники, Снідавка, Шешори, Пістинь, Космач, Шепіт, В.Ясенів, Хлібичин, Бабин, Вербовець, Тростяниця, Сходне, Черганівка, Брустури, Багна. Розвивалося два напрями в'язання — машинне та ручне. При комбінаті був в'язальний цех, устаткований плоскофанговими машинами, на яких в'язали джемperi, светри, спідниці, костюми. Ручним «плетінням» здебільшого займалися поза межами комбінату так звані «надомники». Більшість в'язальниць не мала професійної освіти, хоча володіли вони ремеслом досконало. Основним асортиментом були панчохи-«капчури», светри, комплекти, які вив'язували із сировини, що надавав комбінат — вовна місцевого виробництва і килимова пряжа. Для декору використовували сучасні переплетення та народні мотиви. На початку 1990-х рр. в'язальне виробництво, як і багато інших промислів, призупинено [53; 54; 110; 111].

Художньо-виробниче об'єднання «Гуцульщина» в Косові було осередком народних промислів регіону. Продуктування в'язаних речей та розквіт промислу припадають на 1982—1992 рр., коли у ньому було задіяно близько 500 працівників. Вироби виготовляли ручним способом із вовняної килимової пряжі та овечої вовни. Як і на художньо-виробничому комбінаті, на підприємстві працювали мешканці навколишніх сіл, котрі привносили розмаїття у процесі виготовлення. Зразки (розрахунки петель, орнамент, пряжа) в'язальниці отримували в об'єднанні від професійних художників, хоча кінцевий результат залежав від самої виконавиці. Деякі в'язальниці виплітали речі, не відступаючи від схеми. Більш творчі вносили свої незначні зміни — ритм смуг, зміна кольору, від чого кожен виріб набував нового, неповторного, а інколи — доволі несподіваного звучання.

В'язані вироби від 1983 р. продукували на фабриці 40-річчя Перемоги у м. Путила Путильського р-ну Чернівецької обл. (сьогодні — СВК «Гуцульські візерунки»). Переважно їх виготовляли надомники з овечої вовни та фабричної сировини, що практикується і дотепер [58].

Ще одним з проявів вторинної народної традиції у в'язанні другої пол. ХХ ст. стала праця професійних художників-модельєрів у складі експериментальних цехів трикотажних фабрик, у Будинках моделей, будинках побуту та ательє, а також в'язальниць-аматорів [52; 54; 125; 126], активна діяльність яких припадала на 1960—1980 рр. Майстри створювали сучасні за силуетом та кроєм моделі одягу, часто використовуючи мотиви народного мистецтва. Головно це проявлялося через декор одягу: колористичні поєднання, орнамент, способи оздоблення. Варто зазначити, що ці вироби визначалися доволі високохудожнім рівнем, про що свідчать різноманітні нагороди, відзнаки, які привозили творчі колективи з Всесоюзних та Міжнародних виставок [18; 19] (Іл. 24; Іл. 25; Іл. 26).

Повоєнні роки, брак необхідної текстильної продукції та бажання створити художній витвір на власний смак від середини ХХ ст. вплинуло на розвиток в'язання, гачком зокрема, що особливо проявилось у виготовленні інтер'єрних виробів. Можливість самостійно виробляти речі для прикрашування власної оселі позитивно вплинула на розвиток в'язання по всій території України [51; 49; 59; 61]. «Виплітали» покривала, скатертини, серветки, фіранки, порт'єри, оздоблення до рушників, прошви до подушок, підзори до простирал тощо. Варто зазначити, що з популяризацією журналів жіночого рукоділля («В'язання», «Радянська Жінка», «Рукоділля») у створенні в'язаних виробів стає можливим використання схем, запропонованих у цих виданнях. Тому часто у різних місцевостях траплялися в'язані вироби, подібні, а то й ідентичні, за візерунком та композиційними схемами. Лише в окремих випадках майстерність та фантазія майстрині надавали виробу індивідуальності та локальної ідентифікації (головно це проявлялося через вишивку та ткацтво).

Практично до поч. 1990-х рр. в Україні текстильна промисловість занепадає, згасають осередки народних промислів. Несприятливі економічні умови, наплив іноземного товару почасти не найкращої якості, відсутність попиту та ринків збуту жодним чином не сприяли розвитку традиційного мистецтва, в'язання зокрема. В'язані вироби «виплітають» лише у карпатському краї — вовняні капчури й ру-

кавиці, та й ті не визначаються особливою якістю і естетичним смаком. Здебільшого в'язання практикують для власного вжитку та як сувенірний промисел. Поодинокі художні речі можна побачити лише у святкові дні, під час фольклорних свят (Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина): їх витягують з «бабусиної скрині» або «плетуть» найзавзятіші майстрині (Іл. 27; Іл. 28; Іл. 29; Іл. 30).

На зламі ХХ—ХХІ ст. народні в'язані вироби отримали нове звучання — через призму творчості українських дизайнерів одягу. Використовуючи традиційну колористичну гаму й орнамент та поєднуючи їх з сучасними технологічними рішеннями, митці творять наступну віху у декоративно-ужитковому мистецтві України та індустрії моди зокрема. Можливо, у ХХІ ст. в'язані вироби повернуть собі колишню славу неповторної української автентики як-от майже сотню років тому в'язані на спицях гуцульські капчури з «пéстрим» візерунком — «...новий світ, який бентежить та захоплює не привичного до ярих красок чужинця» [79].

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 9 (1953 р.). — «С.Й. Сидорович. Українські народні тканини (довідник по фондах музею). 1953 рік» (С. 35—39).
2. Державний Архів Чернівецької області (далі — ДАЧО). — Ф. 1 — Оп. 1. — Спр. 73.
3. Центральний Державний історичний архів України у Львові (Далі — ЦДІАУЛ). — Ф. 165. — Оп. 1. — Спр. 355. — 22а. — Справа про влаштування Крайової вистави сільського господарства і промисловості у Львові в 1877 році.
4. ЦДІАУЛ. — Ф. 165. — Оп. 9. — Спр. 76. — 7 арк. — Дело о предоставлении субсидии «Комитету выставки домашнего промысла в Коломые» (1912—1918).
5. ЦДІАУЛ. — Ф. 179. — Оп. 4. — Спр. 1509. — 25а. — Розклад занять приватної школи СС. Василянок у Львові 1928/29 н. р.
6. ЦДІАУЛ. — Ф. 179. — Оп. 4. — Спр. 1510. — 25а. — Розклад занять приватної школи СС. Василянок у Львові 1928/29 н. р.
7. ЦДІАУЛ. — Ф. 179. — Оп. 4. — Спр. 195. — 27а. — Навчальна програма для жіночих шкіл крою та шиття ліцейного рівня (1937).
8. ЦДІАУЛ. — Ф. 179. — Оп. 4. — Спр. 2673. — 7а.
9. ЦДІАУЛ. — Ф. 179. — Оп. 4. — Спр. 138. — 8а.
10. Державний архів Івано-Франківської області (далі — ДАІФО). — Ф. 845. — Оп. 2. — Спр. 25.

11. ДАІФО. — 262. — Оп. 1. — Спр. 348. — 77а.
12. ДАІФО. — Р. 845. — Оп. 2. — Спр. 16. — 42а.
13. ДАІФО. — Р. 845. — Оп. 2. — Спр. 31. — 41а.
14. ДАІФО. — Р. 845. — Оп. 2. — Спр. 57. — 21а.
15. ДАІФО. — Р. 845. — Оп. 2. — Спр. 15. — 25а.
16. ДАІФО. — Ф. 845. — Оп. 2. — Спр. 22.
17. ДАІФО. — Ф. 845. — Оп. 2. — Спр. 25.
18. ДАІФО. — Р. 1349. — Оп. 12. — Спр. 224. — 69а.
19. ДАІФО. — Р. 1463. — Оп. 1. — Спр. 11. — 257а.
20. ДАІФО. — Ф. 1463. — Оп. 1. — Спр. 102. — 247а.
21. ДАІФО. — Ф. 1463. — Оп. 1. — Спр. 48.
22. Рукописні фонди Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (акварелі Є. Глоговського і К. Келісінського). Інв. № 11523/1671, 11524/1672, К. Келісінський. Рукописні фонди ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України; Інв. № 11292/1432, Є. Глоговський. Рукописні фонди ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Датовані роботи 1834—1835 рр.
23. Аксаков И. Исследование о торговле на украинских ярмарках / И. Аксаков. — Спб., 1858. — С. 369.
24. Археология Украинской ССР (далі — АУС). — Т. 1. Первобытная археология. — К. : Наукова думка, 1985. — С. 71.
25. Археология Украинской ССР. — Т. 2. Скифы и сарматы. — К. : Наукова думка, 1985. — С. 102, 110.
26. Археология Украинской ССР. — Т. II. — Скифо-сарматская и античная археология. — К. : Наукова думка, 1986. — 592 с. — Библиография : С. 561—587; С. 130, 132, 231, 261.
27. Археология СССР : в 20-ти т. — Эпоха бронзы лесной полосы СССР. — Москва : Наука, 1987. — С. 19.
28. Арциховский А. Одежда / А. Арциховский // История культуры Древней Руси : в 2 т. — М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1951. — Т. 1. — С. 239.
29. Білан М. Народне вбрання Гуцульщини в контексті українського національного строю / М. Білан, Г. Стельмащук // Історія Гуцульщини : в 6 т. / за ред. М. Домашевського. — Т. 6. — Львів : Логос, 2001. — С. 297—335.
30. Білан М. Український стрій / М. Білан, Г. Стельмащук. — Львів : Фенікс, 2000. — С. 22.
31. Бойко В. Принципи створення та змін українського народного одягу / В. Бойко // НТЕ. — 1969. — № 3. — С. 46—50.
32. Бурдо Н. В'язання / Н. Бурдо // Енциклопедія Трипільської Цивілізації : в 2-х т. — К., 2004. — Т. II. — С. 111.
33. Вільшанецька В. Повиставові міркування / В. Вільшанецька // Нова Хата. — 1931. — Ч. 6. — С. 6.
34. Вовк Хв. Одежа / Хв. Вовк // Студії з української етнографії та антропології. — Прага, 1928. — С. 118—166.
35. Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа / Ф. Волков // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — Петроград, 1916. — С. 543—595.
36. Головацкий Я. О костюмах или народном убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я. Головацкий — Петроград, 1868. — С. 39.
37. Городцов В.А. Археология / В.А. Городцов. — Т. I. Каменный период. — М. ; Л. : Госиздат, 1925. — 404 с. — Библиография : постраничная. — С. 344.
38. Граков Б. Каменское городище на Днепре / Б. Граков // Материалы и исследования по археологии СССР. — М. : АН СССР, 1954. — № 36. — С. 104, 113—114.
39. Граков Б. Скифы / Б. Граков. — М. : МГУ, 1971 — С. 53. — Библиография : С. 169.
40. Десять кіп стяжок і усміхів // Діло. — 1935. — Ч. 238. — С. 4.
41. Забуті скарби. Народний одяг України та Польщі в малюнках Є. Глоговського та К.В. Келісінського. Довідник виставки. — Львів ; Торунь, 2002. — 48 с.
42. Здоровега Н. Плетіння чи брання / Н. Здоровега // НТЕ. — 1968. — № 2. — С. 68—69.
43. Исаенко В. Древнее рыболовство в Полесье / В. Исаенко // Рыболовство и морской промысел в эпоху мезолита — раннего металла в лесной и лесостепной зоне Восточной Европы / под ред. Н. Гуриной. — Л. : Наука, 1991. — С. 104, 105.
44. Кайндль Р. Гуцули / Р. Кайндль ; пер. з нім. З. Пенюк. — Чернівці : Молодий буковинець, 2000. — 208 с.
45. Каталог Першої української хліборобської вистави в Стрию. — Стрий, 1909.
46. Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII — XIX ст.) / Я. Кісь, — Львів : В-во Львівського ун-ту, 1968. — С. 52, 104.
47. Козакевич О. Розвиток трикотажу 20—30-х рр. XX ст. на теренах Східної Галичини (модні тенденції, осередки) / О. Козакевич // Народознавчі зошити. — 2003. — № 5—6. — С. 766—775.
48. Козакевич О. Осередки трикотажного виробництва: Львів (кін. XIX — перша третина XX ст.) / О. Козакевич // Мистецтвознавство'11. — Львів, 2011. — С. 89—100.
49. Козакевич О. Бойківські в'язані вироби та мереживо кінця XIX — XX століття: локальні та художні особливості / О. Козакевич // Бойківщина. — Т. 3. — Дрогобич : Коло, 2007. — С. 441—447.
50. Козакевич О. Брання / О. Козакевич // Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлука. — Львів : Афіша, 2007. — С. 65—66. — Библиография : С. 66.
51. Козакевич О. В'язання як вид українського декоративно-ужиткового мистецтва / О. Козакевич // Мистецтвознавство'03. — 2004. — С. 99—113.
52. Козакевич О. Кольорова музика мисткині / О. Козакевич // Дзвін. — 2005. — № 7. — С. 111—112;

53. Козакевич О. Косів — осередок в'язання ХХ ст. / О. Козакевич // Мистецтвознавство '05. — 2005. — С. 79—87.
54. Козакевич О. Косівщина — осередок в'язання ХХ ст. / О. Козакевич // Праці наукового товариства ім. Шевченка. Краєзнавство. — Т. II. — Косів, 2006. — С. 270—280.
55. Козакевич О. Львів — осередок трикотажного виробництва (кінець ХІХ — перша третина ХХ ст.) / О. Козакевич // Народознавчі зошити. — 2012. — № 6 (108). — С. 1054—1086.
56. Козакевич О. Осередки трикотажного виробництва: Івано-Франківщина / О. Козакевич // Мистецтвознавство '10. — Львів, 2010. — С. 79—92.
57. Козакевич О. Осередки фахової освіти в Східній Галичині кінця ХІХ — першої третини ХХ ст.: в'язання / О. Козакевич // Народознавчі зошити. — 2009. — № 3—4. — С. 374—383.
58. Козакевич О. Традиційне в'язання (плетіння) на Гуцульщині кінця ХІХ — ХХ ст.: історія, типологія, художні особливості / О. Козакевич // Грегит. — Львів, 2008. — С. 51—54.
59. Козакевич О. Традиційні мереживні та в'язані вироби на Буковині кін. ХІХ — ХХ ст. (за матеріалами мистецтвознавчих експедицій) / О. Козакевич // Народознавчі зошити. — 2011. — № 4 (100). — С. 704—718.
60. Козакевич О. Трикотаж Східної Галичини 20—30-х рр. ХХ ст.: мода в період між двома світовими війнами // Вісник ЛАМ. — 2003. — № 14. — С. 183—199.
61. Козакевич О. Українські традиційні в'язані вироби кінця ХІХ—ХХ ст.: локальні особливості (за матеріалами західних областей) / О. Козакевич // Записки Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. — Т. ССLXI (261). Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. — Львів, 2011. — С. 503—524.
62. Колосова В. Климентій Зиновійєв / Колосова В. — К. : Наукова думка, 1964. — С. 83.
63. Король С. Виставка промислів і рукоділля 1851 року у Львові. Науковий збірник / Софія Король // Мистецтвознавство '07 (2). — Львів : СКІМ. — 2007. — С. 35—44.
64. Косаківський В. Ткацтво на Вінниччині з найдавніших часів до сьогодення / В. Косаківський // Народне мистецтво. — 2002. — № 3—4. — С. 46.
65. Кречковський Л. Виставки / В. Кречковський // Енциклопедія Коломийщини / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. — Зшиток 3. — Літера В. — Коломия, 2000. — С. 128—129.
66. Матейко К. Одяг / К. Матейко, О. Полянська // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1987. — С. 189—203.
67. Мельник Л. Виставки / Л. Мельник // Енциклопедія Коломийщини / за ред. М. Васильчука, М. Савчука. — Зшиток 3. — Літера В. — Коломия, 2000. — С. 129—129.
68. Михайлова Р.Д. Художня культура Галицько-Волинської Русі / Михайлова Рада. — К. : Слово, 2007. — 496 с. : іл. — Бібліографія в кінці тексту. — С. 282.
69. Надопта А. З історії Першої української хліборобської виставки в Стрию / Андріана Надопта // Народознавчі зошити. — 2005. — № 1—2. — С. 185—190.
70. Наш домашній промисел // Кооперативна Родина. — 1939. — Ч. 11.
71. Непріна В. Виникнення та розвиток рибальства на території України / В. Непріна // Археологія. — № 64. — 1988. — С. 28—33.
72. Нидерле Л. Быт и культура древних славян / Л. Нидерле — Прага, 1924. — С. 190.
73. Никорак О. В'язання / Никорак Олена Іванівна // Українське народознавство. Навч. посібник / за ред. С. Павлюка. — К. : Знання, 2004. — С. 381—383.
74. Ничай А. Виставка господарско-промислова в Коломые / А. Ничай — Станиславов, 1881. — С. 21—47.
75. Новицька М. До питання про текстиль трипільської культури / Новицька Марія // Археологія. — Т. II. — 1948. — С. 44—61.
76. Пасек Т. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья / Пасек Тамара. — М. : АН СССР, 1961. — С. 17, 26, 57.
77. Пасек Т. Трипільська культура / Пасек Тамара. — К. : АН УРСР, 1941. — С. 57.
78. Післарій І. Про ткацтво в добу міді-бронзи та раннього заліза / І. Післарій // Археологія. — № 38. — 1982. — С. 70—81.
79. По виставці українського народного мистецтва в Данцігу // Нова Хата. — 1931. — Ч. 9. — С. 2—3.
80. Подолинський С. Ремесла і хвабрики на Україні / С. Подолинський. — Женева : Робтник і громада, 1880.
81. Рабинович М. Древнерусская одежда XI—XIII вв. / М. Рабинович // Древняя одежда народов Восточной Европы. — М. : Наука, 1986. — С. 46.
82. Рыбаков Б. Ремесло Древней Руси / Б. Рыбаков. — М. : АН СССР, 1948. — С. 585.
83. Рикман Э. Одежда народов Восточной Европы в раннем железном веке. Скифы, сарматы и гето-даки / Э. Рикман // Древняя одежда народов Восточной Европы. — М. : Наука, 1986. — С. 10.
84. Семенов С. Первобытная техника (опит изучения древнейших орудий и изделий по следам работы) / С. Семенов // МИА. — № 54. — М. ; Л. : АН СССР, 1957. — С. 124, 175—228.
85. Сидор Б. Розвиток промисловості Чернівецької області (1940—1958 рр.) / Б. Сидор // Минуле і сучасне Північної Буковини. — К. : Наукова думка, 1972. — С. 75—84.

86. Сидорович С. Художня тканина Західних областей УРСР / С. Сидорович. — К. : Наукова думка, 1979. — С. 13.
87. Скржинська М. Костюм ольвіполітів елліністичної доби / М. Скржинська // Археологія. — № 4. — 1990. — С. 29—42.
88. Сорокин В. Орудія труда и хозяйство племен Среднего Триполья Днестровско-Прутского междуречья / В. Сорокин. — Кишинев : Штинца, 1991. — С. 141, 142;
89. Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первіснообщинного ладу). — К. : Наукова думка, 1974. — С. 42.
90. Стельмащук Г. В'язання. Мереживо / Стельмащук Галина // Народні художні промисли УРСР. — К. : Наукова думка, 1986. — С. 44—45.
91. Стельмащук Г. Одяг / Стельмащук Галина // Історія української культури XIII — першої половини XVII століть : в 5 т. — Т. 1. — К. : Наукова думка. — С. 123.
92. Стельмащук Г. Українське народне вбрання / Стельмащук Галина. — Львів : Априорі, 2013. — 256 с., іл. — Бібліограф.: С. 249—255.
93. Стрельник М. Про технологію прядіння за античної доби в Надчорномор'ї / М. Стрельник, М. Хомчик // Археологія. — 2005. — № 1. — С. 70—75.
94. Український народний одяг XVII — початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / авт. та упор. Кривач Д., Стельмащук Г. — К. : Наукова думка, 1988. — 268 с.
95. Український народний одяг / під ред. Л. Бурачинської. — Торонто ; Філадельфія, 1992. — 311 с.
96. Шовкопляс І. Мезинская стоянка / І. Шовкопляс. — К. : Наукова думка, 1965. — С. 53, 202.
97. Шовкопляс І. Кам'яний вік на території Української РСР / І. Шовкопляс. — К. : АН УРСР, 1962. — С. 106.
98. Шухевич В. Гуцульська ноша / Шухевич Володимир // Матеріали до українсько-руської етнології. — Т. II. — Львів : НТШ, 1899. — С. 120—139.
99. Шухевич В. Вистава виробів ткацьких і робот жіночих у Львові / Шухевич Володимир // Зоря. — 1882. — № 1. — С. 13—14.
100. Шрамко Б. Поселення скіфського часу біля станції Шовкова / Б. Шрамко // Археологія. — Т. XVI. — АНУ РСР, 1964. — С. 181—190.
101. Boberski W. Sprawozdanie z krajowej wystawy pszczelniczo-ogrodniczej i przemysłu domowego w Tarnopolu / W. Boberski. — Tarnopol, 1885.
102. Charewiczowa L. Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski Przedrozbiorowej / Charewiczowa L. — Lwów, 1929. — S. 90, 92.
103. Kamińska J. Włókiennictwo Gdańskie w X—XIII w. / Kamińska J., Nachlik A. // Acta archaeologica universitatis Lodzensis. — № 6. — Łódź, 1958. — S. 106.
104. Katalog krajowej wystawy rolniczej i przemysłowej we Lwowie 1877. — Lwów, 1877. — S. 6.
105. Kołaczowski J. Wiadomości o fabrykach i rękodzielnictwach w dawnej Polsce / Kołaczowski J. — Warszawa, 1881. — S. 6.
106. Kolberg O. Ubiór / Kolberg O. // Chelmskie. Obraz etnograficzny. — Т. 1. — Kraków, 1890. — S. 43—57.
107. Kolberg O. Dzieła wszystkie. Ruś Karpatska / Kolberg O. — Wrocław ; Poznań, 1970. — 341 s.
108. Kolberg O. Ubiór / Kolberg O. // Pokucie. Obraz etnograficzny. — Т. 1. — Kraków, 1882. — S. 35—49.
109. Kopernicki J. O Góralach Ruskich w Galicyi / Kopernicki J. — Kraków, 1889. — 34 s.
110. Kozakevych O. Knitting / Kozakevych O. // Cultural heritage of the Carpathian region of Ukraine. — Kiev, 2008. — S. 30—32.
111. Kozakevych O. Kosów Huculski — ośrodek dziewiarstwa Ukrainy Zachodniej XX wieku / Kozakevych O. // Lemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowna. — Т. III. — Zielona Góra, 2009. — S. 271—279.
112. Lewicki St. Targi lwowskie od XIV—XIX wieku / Lewicki St. — Lwów. — 73 s.
113. Liske X. Cudzoziemcy w Polsce / Liske X. — Lwów, 1876. — S. 210.
114. Lozinski W. Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku / Lozinski W. — Lwów, 1902. — S. 327.
115. Marguerite Dubuisson. La bonneterie de Moyen-Age / Marguerite Dubuisson // BBNC. — P. 39.
116. Moszyński K. Kultura ludowa słowian / Moszyński K. — Т. 1. Kultura materialna. — Kraków, 1929. — 710 s.
117. Przemysł domowy // Wystawa krajowa. — № 5. — 1877.
118. Przewodnik informacyjny po wystawie etnograficznej w Tarnopolu. — Tarnopol, 1887.
119. Schnaider J. Z kraju huculów / Schnaider J. // Lud. — 1899. — Rok 5. — S. 150—151.
120. Sokalski B. Powiat Sokalski / Sokalski B. — Lwów, 1899. — S. 54—68.
121. Turkawski M. Wystawa etnograficzna Pokucia w Kołomyi / Turkawski M. — Kraków, 1880. — S. 13, 14, 15.
122. Turnau I. Historia dziewiarstwa europejskiego do początku XIX wieku / Turnau I. — Wrocław ; Warszawa : WPAN, 1979. — S. 106.
123. Wystawa krajowa rolnicza i przemysłowa w Krakowie // Czasopismo techniczne. — 1887. — № 9. — S. 101—103.
124. Σοφία Τσουρινάκη. The technique of Sprang: From the Greek headgear to the woolen headdress of Egypt and the belt of Arcadia / Σοφία Τσουρινάκη // ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ&ΤΕΧΝΕΣ. — № 84. — S. 14—20.
125. http://vezha.org/kultura/n_16699/nadija_solomko_vjazhe_spytsjamy_ikony_yiyi_roboty_eksponuyutsja_u_ivanofrnkivskij_kavjami.html // Наталія Лозовик. Надія Соломко в'яже спицями ікони. Її роботи експонуються у Івано-Франківській кав'ярні. 126. <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/72/171/0/35873/> Спершу був Ісус. І був він в'язаний.

Olena Kozakevych

ON THE ART OF TRADITIONAL
UKRAINIAN KNITTING:
HISTORICAL ASPECT

The article has presented main stages in traditional Ukrainian art of knitting from the sources of craft to the early XXI c. In the course of research-work has been studied a problem as for the appearance of knitted prototypes along the ancient Ukrainian lands in prehistoric epoch; an attempt of comparative characteristics in the context of analogous European phenomena was made. Main attention has been paid to the artifacts of folk art, although with the aim of fuller enlightening of certain phenomenon and events objects of professional craft were taken into account too. Principal tendencies in formation of local features as well as some peculiarities in the typological groups of knitted ware and characteristic artistic traits have been defined. Analytic research has shown the changes in knitting, correlative ratio of traditions and influence of novation.

Keyword: knitting, technique, prototype, textile, tradition, art, exhibition, education, novation.

Олена Козакевич

ИСКУССТВО ТРАДИЦИОННОГО
УКРАИНСКОГО ВЯЗАНИЯ:
ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассмотрены основные этапы развития украинского традиционного вязания в историческом аспекте — от истоков до начала XXI века. Рассмотрено появление прототипов вязаных изделий на древних украинских землях в доисторические времена, сделана попытка сравнительной характеристики в контексте аналогичных европейских явлений. Внимание главным образом сосредоточено на народном искусстве, хотя для раскрытия отдельных явлений и событий привлечено и профессиональное. Выявлены основные тенденции формирования локальных особенностей вязания, особенности типологических групп вязаных изделий, характерные художественные особенности. Проанализированы видоизменения вязания, место традиции и новаторские влияния.

Ключевые слова: вязание, техника, прототип, текстиль, традиция, искусство, выставки, образование, новаторство.